

אתה נותן יד לפושעים

על איסור החיבור לרשעים בשיטת הראי"ה קוק

הרב אברהם וסרמן

הקדמה

הדעה הרווחת בציבור אודות התנהלות הראי"ה היא, כי הוא קירב את החילוניים, גם את מי שהיו מאוד רחוקים ומתריסים. תפיסה זו הפכה לדרך חיים, המשלבת דתיים וחילוניים בתחומים רבים. בראשם – שירות משותף בצבא. אלא שכנגד דרך זו עומדים לכאורה דברי חז"ל שאסור להתחבר לרשעים אפילו לדבר מצוה. הגדרת "רשעים" כאן אינה במונח של רוע מוסרי, אלא התנהגות שאינה לפי התורה. במאמר זה נפרוש את הסוגיה מהמקורות ועד ההלכה למעשה.

אל תתחבר לרשע – חז"ל וראשונים

המשנה הידועה במסכת אבות (א, ז):

נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיימש מן הפורענות.

באבות דרבי נתן ישנו פירוט ומקור להנחיה זו:

מלמד שלא יתחבר אדם עם אדם רע ולא עם אדם רשע שכן מצינו ביהושפט שנתחבר עם אחאב ועלה עמו רמות גלעד. ויצא עליו קצף מאת ה' שנאמר "הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב ובזאת

עליך קצף מלפני ה'" (דה"י ב' י"ט ב'). שוב נתחבר לאחזיה "ויעשו
 אניות בעציון גבר" ופרץ ה' את מעשיו שנאמר "בהתחברך עם
 אחזיה פרץ ה' את מעשיך וישברו אניות" (דה"י ב' כ' ל"ז). דבר
 אחר **אל תתחבר לרשע ואפילו לתורה.**

אבות דרבי נתן, פרק ט

מצאנו אפילו את שלילת ההסתכלות בפניהם של רשעים:

שאל רבי את ר' יהושע בן קרחה: במה הארכת ימים? א"ל: קצת
 בחיי? אמר לו: רבי, תורה היא וללמוד אני צריך. א"ל: מימי לא
 נסתכלתי בדמות אדם רשע.

דאמר ר' יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע
 שנאמר (מלכים ב ג, יד): "לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא
 אם אביט אליך ואם אראך". ר' אלעזר אמר עיניו כהות שנאמר
 (בראשית כז, א): "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות", מושם
 דאסתכל בעשו הרשע. והא גרמא ליה? והאמר ר' יצחק לעולם
 אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קלל את שרה
 ונתקיים בזרעה. שנאמר (בראשית כ, טז) "הנה הוא לך כסות
 עינים", אל תקרי כסות אלא כסיית עיניים. הא והא גרמא ליה...

אבנה בר איהי ומנימן בר איהי – חד אמר תיתי לי =ישולם
 שכרי] דלא אסתכלי בכותי וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות
 בהדי כותי.

מגילה כח, א

רבנו יונה נימק הנחיה זו:

אסור להתחבר אל הרשע בעסקי העולם, שנאמר "בהתחברך עם
 אחזיהו פרץ ה' את מעשיך". **ואפילו לדבר מצוה אסור להתחבר**

לרשע, שנאמר "אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו..."
ורבו דרכי מות הנמצאים בחברת הרשעים, וכבר גלינו על העון
הזה וכובד ענשו.

שערי-תשובה, שער ג, נא

כלומר, סיבת האיסור להתחבר לרשע היא השפעתו השלילית
כשלומדים מדרכיו. ר' יונה הוסיף והרחיב, שההתחברות לרשע
היא בעצם ויתור על תוכחה, ומלמדת על טיבו של המתחבר
שאף הוא כמותו. עוד הביא את דברי הגמרא שאין להסתכל בפני
אדם רשע:

המתחבר לרשע, ולא דיו אשר **לא יוכיחהו בשבט פיו** והרחק
ירחיקהו אבל כמו חבר יקריבהו, ונאמר "בהתחברך עם אחזיהו
פרץ ה' את מעשיך"... ואמרו רבותינו ז"ל: לא לחנם הלך זרזיר
אצל עורב אלא מפני שהוא מינו. ואמרו: כל עוף למינו ישכון ובן
אדם לדומה לו, ואמרו (מגילה כח): **אסור להסתכל בדמות אדם**
רשע, שנאמר (מלכים ב, ג, יד) "לולי פני יהושפט מלך יהודה אני
נושא אם אביט אליך ואם אראך". ואמרו: כל המסתכל בדמות אדם
רשע עיניו כהות לעת זקנתו שנאמר (בראשית כז, א): "ויהי כי זקן
יצחק ותכהין עיניו מראות" מפני שהסתכל בדמות עשו, אף על
פי שלא היה מכיר מעבדיו [=מעשיו], כי היה עשו מסתיר מעשיו.

שם, ג, קצג

מדברי ר' יונה עולה שלדעתו האיסור להתחבר לרשע הוא הלכה
גמורה. בנוסף, לפי המדרש שהביא, השפעת ראיית פני רשע על
צדיק עלולה להזיק לצדיק גם כשלא ידע שמדובר ברשע, כיון שזו
השפעה סגולית-פנימית.

בשני הקטעים לעיל מפורש שאסור להתחבר לרשע, אפילו להביט בפניו! ואפילו מלך צדיק נענש על זה.

מהי סיבת האיסור? רבנו יונה מסביר:

החנף אשר יהלל רשע לפני בני אדם... וגם כי לא ישבח את הרשע זולתי במה שנמצא בו מן הטוב, ויליץ עליו בפני בני אדם להגיד לאדם ישרו, גם זו רעה חולה, **כי בהזכירו את הטוב ואת הרע לא יזכיר, ועל כל פשעיו יכסה, צדיק ייחשב אצל השומעים, ויתנו לו יקר, ויריס יזו וגבר...** על כן, לא נכון להזכיר צדקתם, בלתי אם יזכיר רשעים וכסלם, כמו שנאמר (משלי י ז): "ושם רשעים ירקב".

שערי-תשובה, שם סי' קפט

החנף המשבח את הרשע רק בפניו, אף חכמתו עמדה לו כי לא ישבחנו בפני בני אדם פן יהיה להם למוקש. גם זה החנף גדול עונו, כי החליק אליו בעיניו, **ולא ישוב מזרנו הרעה**, ולא ידאג לעוונותיו, כי צדיק הוא בעיניו (שע"ת שם סי' קצב). וכן מנו בכלל החנפים... המתחבר לרשע ומקרבו כחבר, כענין שנאמר ביהושפט מלך יהודה: 'בהתחבר עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך'.

שע"ת שם סי' קצג

בספר "אורחות צדיקים" (שער החניפות) פירט:

מכשולים גדולים בחיבור הרשעים: **האחד** מפני שהוא אוהב שונאו של יוצר הכל, ואין העבד הנאמן לאדוניו מתחבר לשונאו. **השני** שלומד ממעשיו. **השלישי** שגם אחרים יתחברו אתו... ילמדו ממעשיו, ואפילו אם לא ילמדו ממנו, הם רואים ממנו דברים שאסור להם לראותם. וגם הוא לא ישוב, כי אם היו מוכיחים אותו והיו נבדלים ממנו, היה שב... **ומי שמתחבר לרשע, לסוף הרשע**

מושל עליו, וזה רע על כולם, כי כיון שהוא מושל עליו לא יניחנו לעשות טוב. הרביעי שזה צריך להניח מחמת יראה לעשות כמה דברים טובים.

מהדברים שהובאו עולה, כי הבעיות שבהתחברות לרשע קשורות לאיסור חנופה¹, והתוצאות השליליות הן: חוסר נאמנות לקב"ה, לימוד ממעשיו הרעים, דוגמה לאחרים שילמדו ממנו, חיזוק ידי הרשע, התגברות שלו על הצדיקים, ומניעת דרך התשובה ממנו.

כמה אחרונים התייחסו לאיסור זה כהלכה גמורה:

המגן אברהם (רכה ס"ק כ) הקשה על מה שכתב בשו"ע שהרואה עכו"ם מברך "שככה לו בעולמו", ממה שאמרו "אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע". ותירץ שדוקא "להסתכל" בו ביותר ולהתבונן בצלמו ודמותו אסור, אבל "ראיה" בלבד מותר.

בשולחן ערוך (חו"מ יז, י) בעניין הנהגת הדיין בעת הדין, כתב:

ואם באו לפניו אחד כשר ואחד רשע, לא יאמר: זה רשע וחזקתו משקר וזה בחזקת שאינו משנה בדבורו אָטָה הדין על הרשע. אלא לעולם יהיו שני בעלי הדין בעיניו כרשעים, ובחזקת שכל אחד מהם טוען שקר, וידון לפי מה שיראה לו מהדברים, וכשיפטרו מלפניו יהיו בעיניו ככשרים, כשקבלו עליהם את הדין, וידון כל אחד לכף זכות.

הש"ך (שם ס"ק יג) הסביר את מה שכתב בשו"ע שהדיין צריך לראות את שני בעלי הדין כרשעים, על פי מה שכתב בספר

1 ראה גם אנציקלופדיה תלמודית, ערך חנופה.

חסידיים שאין להסתכל בפני הבעלי דין כשטוענים, **שאסור להסתכל בפני רשע**. כך מובנת הערת הרמ"א שם: דנראה דוקא היכא שיש כפירה ביניהם כי ההיא דהכא, ופשוט. כלומר, דוקא כשיש הכחשות הדדיות, וממילא ברור שאחד מהם שקרן. כך כתבו גם הסמ"ע (ס"ק כג), ונתיבות המשפט (שם בחידושים ס"ק יח) דהיינו כשיש הכחשה ביניהם, **לכך אין להסתכל בפניהם שאסור להסתכל ברשע**.

בשאלה האם מותר להשכיר חנות למי שיפתח אותה בשבת – דנו אחרונים רבים. יש מתירים, ויש אוסרים, כשאחד הנימוקים הוא האיסור להתחבר לרשע.²

מן הצד השני – הטורי אבן במגילה (שם) כתב: אף על גב דאסור להסתכל בדמות אדם רשע, מכל מקום אי אפשר לרוב העולם ליזהר בזה. מדבריו נראה שרמז על המיעוט שיכול להיזהר, כלומר הדיינים שהם תלמידי-חכמים וראוי שייזהרו כנ"ל.

בתורה תמימה (בראשית כז אות ב') דקדק מהלשון שאמרו בגמרא "תיתי לי", שהלשון "אסור" לאו דוקא הוא, אלא מידה נכונה היא.³

2 ראה ציץ אליעזר חלק יג, לט. **רעך כמוך** – "עקרונות וכללי יסוד בדין לפני עיור".
 3 הוא מביא ראיות לזה, ובהן הגמרא שבת (ק"ח ב) "ואמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן". ופירש"י: תיתי לי - ישולם לי שכרי. אילו היה זה דין גמור – לא היה אביי משתבח בכך. כך כתבו במפורש התוספות (בכורות ב, ב ד"ה "שמא יתחייב לו עובד כוכבים שבועה").

פוסקי זמננו

חיבור בענייני ציבור

החפץ חיים התנגד לחיבור עם "החופשים", גם כשהדבר הוא לטובת הציבור:

אל כבוד הרה"ג הנכבדים ראשי "אגודת ישראל" בפולין... השאלה אודות בחירות, הנה אף כי לעת זקנתי קשה לי לכנוס בפרטי הדברים, אך לגודל הענין נתישבנו בזה הרבה. ובקצרה הנני לחוות דעתי, כי אין לנו לרדוף אחרי חיבור עם החפשים, ואין לנו לפחד פן נשאר ח"ו בודדים ונהי' מנוצחים, כי הלא ד' מבטחנו, ומי שנהל אותנו כל ימות עולם... שבכל דור ודור עומדים עלינו ועל תורה"ק ורועה ישראל לא עזבנו והצילנו מידם... וציונו שלא לפחד מחמת המציק... והזהירנו שלא להתחבר עם מפירי תורה כמ"ש בהתחנך עם אחזיה... אנפ"י שבדאי היתה כוונת יהושפט לטובה להרבות ולהגדיל כחו של ישראל כלפי האומות, וד' לא הסכים לזה... וכן עלינו ללמוד לעניינינו... ולאחד יראי ד' תחת דגל אחד, וכמו שמצינו במרע"ה בשעה שנתפלגו ישראל והרבה כרעו לעגל ועמד בשער המחנה וקרא מי לד' אלי...

חפץ חיים, אגרות ומאמרים סימן ק, כ"ד אלול תר"ץ

הרב פיינשטיין אסר שותפות קונסרבטיבים ואורתודוקסים בועד יהודי, גם כשעוסקים בענייני ציבור.⁴

4 דומה לנימוק של רש"ר הירש למען "הפרדת הקהילות". ראה "מחלוקת שסופה להתקיים", הויכוח בין רש"ר הירש לרב במברגר, מתורגם ומוער בידי מאיר

רוצים להכניס גם קאנסערווטיווע בתוך הועד... ולא יתערבו בענייני הרעליגיע, ורוצים לידע אם תסכימו על זה או שתצאו לייסד קהלה מיוחדת... **מעצם הזין צריך להתרחק בכל האפשר מאלו... ורוב ראבייס שלהם מסיתים ומדיחים לכפירה ולחלול שבת... שעוד חזקו ידי הכופרים והרשעים שבכנסת דא"י להחשיב נכרים ליהודים הראה שאין רצונם להיות כלל חלק מישראל... ורוצים שיתערבו בני ישראל עם הנכרים ח"ו. והכתוב אומר **בהתחברך לרשע וכו' אף שהיתה התחברותו של יהושפט בעניני ספינות להרוחת המדינות... וליכא שום דבר דלא יהיה שייך לזיני התורה.** דאף עניני צדקה וכ"ש קולטור וחינוך שכל עיקרם הם עניני תורה אין בשום אופן להיות בועד אחד עם כופרים וצריך לעשות קהלה מיוחדת משומרי תורה לבדם.**

אגרות משה יו"ד, ב, סי' ק. תש"ל

אבל הרב ריינס הוכיח מהמציאות שיושבים ביחד חרדים וחופשים בכל הנוגע לעניינים שבין אדם לחברו, וכל אחד עושה זאת מטעם אחר:

אם רוצים להוכיח מזה שהחופשים מחזיקים בציונות שהתנועה הציונית היא חופשית, יש להניח:

א. החופשים משתתפים רק בתנועה חופשית. ב. החופשים משתתפים בציונות. ג. מכאן עולה כי הציונות היא תנועה חופשית.⁵

סיידלר, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ה.
 5 זהו סילוגיזם פילוסופי קלאסי. הרב ריינס השתמש בפילוסופיה גם בסגנון הלמדני שלו, כפי שעולה מספרו 'חותם תכנית' אשר היה שנוי במחלוקת בשל כך.

אבל האמת היא כי חילונים משתתפים בכל תנועה ציבורית – ביקור חולים הכנסת אורחים גמ"ח. להיפך, מהתערבות החופשים אנו רואים את רוממותו של הרעיון כי כל המפלגות השונות משתתפות. נפגשים תמיד החרדים והחופשים, במצוות השכליות שבין אדם לחברו. **היראים מקיימים אותם מצד המצוה והחפשים מצד הרגש.**

ע"פ 'שני המאורות', הרב ריינס, עמ' 40

חיבור בענייני הפרט

א. לדעת החפץ-חיים אין מניעה מלשבח רשע בדברם הטובים שבו, בתנאי שמזכיר גם את הצדדים השליליים:

אשר יהלל רשע בפומבי... אע"פ שלא יצדיקנו על חמסו, אבל יאמר עליו כי איש טוב הוא, ועל זה נאמר "עוזבי תורה יהללו רשע"... כי בהזכירו את הטוב, ואת הרע לא יזכיר, צדיק יחשב אצל השומעים, ויתנו לו יקר, וירם ידו וגבר... **לא נכון להזכיר צדקתם בלתי אם יזכיר רשעם וכסלם.**

חפץ חיים, חובת השמירה, יד

ב. שאלה מעשית הנוגעת לפרנסה, הגיעה לשולחנו של הרב הראשי יצחק אייזיק הרצוג: האם מותר לפועלים דתיים להצטרף לקואופרטיב ימי ושם יעבדו גם בשבת, והפועלים הדתיים לא יעבדו בשבת? הרב העיר שאמנם נאמר בהתחברך עם אחזיהו וכו', אבל אין ללמוד משם הלכה למעשה בדבר שנוגע לחיי נפש, וגם שאני יהושפט שהיה צדיק הדור ואדם חשוב שאני". כלומר, המסחר הימי לא היה נחוץ לפרנסה אלא לפיתוח והרחבת

הכלכלה. בנוסף, הקב"ה מקפיד יותר עם הצדיקים ולכן העניש את המלך יהושפט.

אבל על זה ענה הרב משולם ראטה: מלשון הברייתא מוכח שאין מקום לחילוקים בענין זה (כלומר, בין מלך לאחרים. א"ו)... עדיין יש מקום לדון מטעם שנוגע לחיי נפש (שו"ת קול מבשר א, מח). כלומר, ייתכן שאפשר להקל בנוגע לחיי נפש.

ג. האם חתונה של "זוגות מעורבים" (דתי וחילוני) מותרת לפי ההלכה? תשובה מונומנטלית של הרב חיים דוד הלוי, רבה הראשי של ת"א יפו, מקיפה ומבהירה נושא מורכב זה.

שאלה: שידוך עם בחור ישר ונעים הליכות, אלא שהוא לא דתי... הבטיח שיעשה כל מאמץ לסגל לו את דרך החיים הדתית... שמא אצליח להחזירו לדרך הדת... סיוע לדעתי **מהעונש שנענש יעקב מפני שהטמין את דינה בתו** כדי שלא יראנה עשו אחיו וישאנה, ושמא היתה מחזירה אותו למוטב...

תשובה: נגדיר את הבחור מבחינה דתית בהגדרה נכונה, מי שהשקפותיו אינן דתיות, אינו שומר שבת וכו' **נקרא בלשון ההלכה "רשע"**, עם כל הרצון להימנע מהענקת תואר זה לשום אדם מישראל. אין זה ח"ו ניגוד לטוב, יכול אדם להיות בעל מדות טובות מבחינה אנושית, אך **"רשע" מהבחינה הדתית...** ופירש הרמב"ם: "אל תתחבר לרשע במין אחד ממיני האהבה והחברה, כדי שלא תלמד ממעשיו..." "אפילו למטרה טובה, כגון לימוד תורה... המקור להלכה: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים... ויתרחק מן הרשעים כדי שלא ילמד ממעשיהם... ואם

היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים. ואם היו כל המדינות שהוא יודעם נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו... ישב לבדו יחידי כענין שנאמר ישב בדד ויזום. ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישיב במדינה, א"כ... ונוהג במנהגם הרע, יצא למדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים (רמב"ם דעות פרק ו, א)... והטעם הוא **כי דרך כלל כח הרע גובר על הטוב**, כי הדרך הרעה מלכד היותה קלה ונוחה, יש בה משיכה, ולכן גדול הסיכון שיימשך אדם אחרי הרשע ולא להיפך.

שו"ת 'עשה לך רב' חלק א סימן סב

דברים אלה, הבולטים בעדינות ניסוחם מבהירים היטב את המכשול שבדבר. דוקא ההגדרה הממתנת של המילה 'רשע', מסייעת מאוד להבנת האיסור בתקופתנו. יסודיים במיוחד דברי הרמב"ם שהביא, אודות ההשפעה הסביבתית, והחשיבות לגור במקום תורה כדי ללמוד זה מזה יראת שמים ומעש"ט. שלא כמי שסבורים שהתערבבות מביאה 'השפעה חיובית', שכן בעיקר יש לחשוש מהשפעה שלילית. יש לשים לב לנוסח דבריו של הרמב"ם המנמק "דרך ברייתו של אדם" ולא התבסס על מקורות אלא "סברא היא, למה לי קרא"?

גישת הראי"ה

את שיטת הראי"ה רגילים לתפוס בתור אהבה רגשית, לבבית, מין תכונה טבעית בלתי נשלטת. סיפורים רבים מאוד התפרסמו אודות מידת האהבה העצומה שלו, והמסקנה העולה מהם היא כי רק מעטים הגיעו אף לחלק ממנה.

כה גדולה היתה אהבתו, עד שה"אמרי-אמת" מגור אמר עליו: אולם אהבתו לציון עוברת כל גבול עד שאומר על טמא טהור ומראה לו פנים... שנותן יד לפושעים כל עוד שעומדים במרדס ומחללים את הקודש.⁶

הראי"ה שיתף פעולה עם התנועה הציונית, ותמך בה ובפועלים החילוניים. הוא אף קרא לתרומות לקק"ל המנוהל בידי חילוניים,⁷ והנחה את הפועל המזרחי להצטרף להסתדרות הכללית (אמנם תוך דרישות בתחום הדתי, שהחילונים הסכימו להן).⁸

לכאורה קשה, איך נסביר את שיטת הרב קוק, לאור האיסור להתחבר לרשעים?

יש שיאמרו שהרב קוק היה בשיטה אחרת. אך הדבר הזה לא ייתכן כפי שראינו שהדבר מעוגן היטב בפסוקים ובפוסקים. יש שיאמרו שבזמן גאולה – יש כללים אחרים. אלא שאחד העיקרים הוא שהתורה לא תהא מוחלפת, והסברים כאלה אינם עומדים במבחן האמונה והעקרונות לפיהם עם ישראל וגדוליו מתנהלים לאורך כל ההיסטוריה. בנוסף, הוא עצמו ראה את הצורך גם בריחוק ולא רק בקירוב:

ובעיקר הדבר, האמין לי יקירי, שאלמלי מצאתי מהמשפיעים על חיי הציבור בארץ ישראל, כאלה שהם עוסקים בימין המקרבת, יכול להיות שאנכי זוקא הייתי עוסק בשמאל הזוחה, שגם היא צריכה לגופה של מלאכת הקודש אשר להנהגת הציבור. אבל

6 מכתב, לאחר ביקור אצל הרב קוק ומתנגדיו בירושלים בשנת תרפ"א.

7 ראה 'להכות שורש', בייחוד השער הראשון, וראה עוד להלן.

8 ראה 'קורא לדגל', פרק י.

מאחר שמיצאתי את הזחיה נהוגה במידה מרובה, הנני מוכרח לתבל אותה ע"י הימין המקרבת, וגם זה במידה ידועה ובזהירות הגונה בעה"י, וכל יודעי מכירים שכונתי היא בזה לא לשום פניה עצמית ח"ו.

איגרות הראי"ה, חלק ד', איגרת א'קפב

בדבריו הזכיר גם את החשש מחיבור שיקלקל, שממנו יש להיזהר. כך כתב לרידב"ז באיגרת תקנ"ה, שרק מי שיודעים היטב סתרי תורה יכולים לעסוק בהעלאת ניצוצות,⁹ וגם לא את כולם אפשר לקרב:

והשם יתברך יודע שלא את כל הפושעים אני מקרב, כי אם אותם שאני מרגיש שכוח סגולי גדול מונח בפנימיותם... וגשמות כאלו, אם יזדקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה של טביעת עין לדעת לחלק בין הצד הפנימי שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם... הוא יכול להתקלקל הרבה ח"ו, וללמוד ממעשיהם ולהיזקק בצד הרע שבהם, והוא **מחויב להתרחק מהם.**

אמנם הראי"ה עצמו פונה אליו בבקשה שיצטרף אליו וילך עמו בדרכו, ביחד עם עוד גדולי הדור. וכנראה כוונתו שהוא ינחה אותם מתוך הכרתו את הסוגיה לעמקה.¹⁰ יש לשים לב לסגנון הביטוי של הראי"ה באיגרת זו וגם במקומות רבים בהם הוא מסנגר. כמעט

9 במקומות רבים מספור כותב הרב על דרכו להעלות ניצוצות, כמו באיגרת זו וכן איגרת קודמת לרידב"ז (תקכב) שם כתב "ומי שזוכה לטעום באמת טעם רזי תורה, יודע הוא כי כל העבודה השלמה רק ע"ז היא בנויה לקרב רחוקים וללקט ניצוצי הקדושה מכל מקום שנתפזרו".

10 ראה על כל זה במאמרי "אורות השנאה", גליון תבואות תשע"ה, ישיבת כרמיאל, 'להכות שורש' פרקים ד-ז ופרק הסיכום.

תמיד הוא יאמר "רשעים" על מי שאינו שומר תורה ומצוות, כופר בה' או בתורה. באחד המקומות הבולטים הוא כותב: "הרשעים בעלי הפרינציפלים, הפושעים להכעיס ולא לתאבון, נשמתם גבוהה מאד, - מאורות דתוהו"¹¹.

הראי"ה עצמו הבהיר בתמציתיות את הסוגיה:

כשמתחברים עם נפשות פחותות של פורצים ורשעים, נפגמים.

אבל אם יש בהם איזה דבר טוב, ומתכוונים בהתחכרות רק אל הצד של הטוב, אז אם כחו יפה הרי זה מתעלה. ואפילו ההסתכלות בפני אדם רשע שאסורה, אם יש בו צדדים של טוב, ומתכוין בההסתכלות רק לקלוט את הטוב, נראה שיש בזה דרך של מצוה. ואפילו כשיש איזו חיבור לרשע לאיזה צדיק בדרך אהבה, כבר מסולק ממנו איסור ההסתכלות, מפני שעל ידי חיבורו אל הצדיק נחשב כאילו יש בו כבר חלק טוב. ואמר אלישע ליהורם בן אחאב, לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא, אם אביט אליך ואם אראך, משמע הא על ידי נשיאת פנים של יהושפט מלך יהודה שנלוה עמו הביט גם אליו וראהו, ולא חשש לאיסור ההסתכלות בפני רשע, דמהאי קרא ילפינן ליה.

אורות הקדש, ג, שלג

כלומר, מאותו מקור שהגמרא לומדת ממנו את האיסור להתחבר לרשע ולהסתכל בפני אדם רשע - לומד הראי"ה את האפשרות המותרת - כשהצדיק מתכוון רק לקלוט את הטוב, וכשהוא מתחבר לצדיק. הרי זה אותו יהושפט שהתחבר עם אחזיהו ולכן

11 אורות, זרעונים, ג.

נשברו אוניותיו, ואעפ"כ כשהוא ביחד עמו במאמץ מלחמתי – אלישע מוכן אפילו להסתכל בפניו, ק"ו לעזור לו בנס שחולל והציל את הצבא מצמא ובנוסף גרם לתבוסת האויב (מלכים ב, ג).

לשיטתו של הראי"ה יש סימוכין בדברי הר"י אייבשיץ, שכדי לקרב אפשר לצרף הרשעים. אך זה כשהם נשמעים באמת לצדיק כמו מרדכי בזמנו.¹² ייתכן שהראי"ה סבר שבדרכו הוא גורם להם לשמוע בקולו, כפי שנוכח במסע המושבות ובמקרים נוספים.

יש להוסיף עוד, כי שיטת הראי"ה אודות הכפירה בימינו היא, שאינה באה מתוך זלזול בעלמא או תאוות בלבד, אלא מתוך רצון פנימי חזק לאמונה גדולה יותר.¹³ מבחינה זו, יש להבחין בין הרשעים בימינו לאלה שבדורות קודמים. בנוסף, הוא מציין שיש הרבה מידות טובות ומסירות נפש בקרב הרשעים בימינו, ועל כן יש בכך מעלה נוספת.¹⁴

12 אבל הענין כך ישראל כולם צדיקים דכתיב [ישעיה ס, כא] ועמך כולם צדיקים, אפילו ריקנים שבהם מלאים מצות כרמון [ברכות נז א], וכך הם ישראל כשהם באגודה, תמימי דעים קטן וגדול שם הוא... כשהם נפרדים זה מזה וניצב כל אחד לבדו, אז צריך בדיקה... אמנם על מה שכנס כל היהודים פושעים ורשעים שהפרו ברית, ונהנו מסעודתו ובעלו לארמית ולא דחה אותם ורדפם חרמה, זהו שאלת הגמרא [חולין קלט ב] מרדכי מהתורה מנין? שעשה כן לחבר קשר פושעים וצדיקים יחד? הלא נאמר בהתחברך לרשע פרץ ה' מעשיו, על זה באה התשובה, קח לך בשמים ראש מר דרוו, ומתרגמינן מרי דכיא, ונאמר חלבנה כמי"ש חז"ל [ילק"ש ח"א רמז שפ"ט] כי מזה למדו לקרב לאחדים אפילו פושעי ישראל, ונרמז מרדכי בקטורת, כי הוא מקשר (יערות דבש חלק ב דרוש ב).

13 ראה "אדר היקר" עמ' לו-לז, "זרעונים" פרק ה, "יסורים ממרקים", אורות האמונה" בפרק "כפירה", ובמקומות רבים.

14 ראה למשל מאמר "הדור", ובמקומות רבים נוספים.

עקרונות אלה בודאי מצטרפים למה שנכתב בפסקה דלעיל, שאם מכוון בהסתכלותו לצד הטוב – אין איסור להסתכל בפני רשע. כמו-כן, החיבור שיש לרשעים בדרך אהבה לצדיק מאפשר להתחבר עימם.

אמנם, ההדרכה המעשית של הראי"ה עצמו היתה כמו שכתב לרידב"ז באיגרת דלעיל – להיזהר מקרבה כיון שעלולים להתקלקל.

בירור שיטת הראי"ה בידי בנו הרצי"ה¹⁵

בחודש אב תר"פ ביקש הראי"ה מבנו לנסוע לאירופה למען תנועת "דגל ירושלים" וכדי להסביר לגדולי ישראל את שיטתו; ביחוד לאחר הסערה העצומה שעורר "אורות", התנפלות הקנאים עליו ופרסום כתבי הפלסתר שלהם נגדו.

במהלך אותה נסיעה ביקר הרצי"ה בווינה, נפגש עם רבנים ואדמור"ים רבים ששהו בעיר, והסביר להם את שיטת אביו, המקרב גם את החילוניים, ורואה את הקדש הגנוז גם במעשים הגשמיים שלהם למען האומה. אדמור"י רוז'ין – הרבי מהוסיאטין והרבי מצ'ורטקוב – הסכימו ששיטתו של הראי"ה מעוגנת היטב במקורות ואכן הגשמיות של כלל-ישראל קדושה היא. על שניהם כתב הרצי"ה לאביו "שהם שניהם זקני וראשי הרביים היושבים פה שייכים ומסכימים ברוחם לעבודת קדשנו". גם הרבי מבויאן – הנמנית אף היא על שושלת רוז'ין – התחבר לרצי"ה ואמר לו שישתדל להשפיע על רבנים אחרים. הרצי"ה נפגש גם עם רבנים

15 ראה 'קורא לדגל' פרק יא, על אודות פעילותו של הרצי"ה.

חשובים אחרים ובהם הרב דוד סופר (שרייבר), נכד ה"כתב סופר". המשך הדיון ביניהם היה בהתכתבות. במכתב תשובה¹⁶ על טענות שהעלה הרב שרייבר, הסביר הרצי"ה את שיטת אביו הראי"ה ביחס לחיבור עם החילוניים.

על טענת הרב סופר "שהוא נותן יד לפושעים", ענה הרצי"ה בבירור פרטני כדרכו.

אם כוונתו שהוא מושיט להם יד לקרבם לתורה... ומשתדל למצוא אופנים הראויים ונכונים להחזירם למוטב... **זה שנחו ומדתו של הקב"ה וזה דרך הישר** של כל גדולי עולם וצדיקי הדורות, וכך ציוו עלינו חז"ל, ומה שייך להתרעם על זה?

ואם כוונתו בדרך מליצה, שהוא מחזק ומסייע לצד הרע שלהם, הלא ח"ו להעלות דברים כאלה על דעתו.

מ"ש "שרוצה לטהר הטמא" – יש טמאים היכולים להיטהר ורשעים שיכולים לשוב.

על הטענה שאסור להתחבר עם רשעים אפילו לדבר מצווה, ענה הרצי"ה בארבע הבחנות יסודיות:

1. ההתחברות שנקט הראי"ה היא במובן של קירוב רחוקים, שאותו יש לעשות תוך כדי דחיית החלקים הרעים שלא יתערבו בתהליך הקירוב. בנוסף, במקביל יש גם להילחם נגד פריצת היהדות.

16 "תשובה ובירור דברים", בתוך "נפש הראי"ה - לשלשה באלול", עמ' קלב.

והתחברות זו של קירוב בימין, היא חובתנו.¹⁷ עם הקירוב בימין, יש גם דחייה בשמאל לצד הרע ובירור התחומים ושליטת הרע שבהם בכל עוז ותוקף וקנאת ה' צב־אות... ומקרבים בימין עם הדחיה בשמאל והטלת מרה לעת הצורך... ומחזקים ומסייעים ומזריחים אור האלוקי הפנימי בהם בעבודת העם והארץ, שהיא עבודת שמים... נגד פריצת היהדות הוא נלחם בכל עז אומץ וקנאת הקדש בשכל טוב וביושר. זה מועיל הרבה יותר לאין ערוך מדרכי קנטוריה שטחית ומלחמות שליליות גרידא.

כלומר, בעיית החיבור היא כשאינו מסויג, אך כשמתחברים רק לצד הטוב, שוללים את הרע ונאבקים נגדו – החיבור מותר, כיון שהוא יוצר שינוי ותיקון. זהו פירוש עומק דברי חז"ל 'שמאל דוחה וימין מקרבת', דהיינו באותה עת ובמקביל!
 2. "והסיוע לכל עבודת האומה והארץ הלא הוא מצד כללות כנסת ישראל... אין לנו לחשוב שאנו מסייעים למעשה פושעים ורשעים".

כלומר, הבחנה בין הצטרפות לאנשים פרטיים, לבין החיבור למעשה של שיבת ציון. בעצם חלוקה בין "גברא" ל"חפצא". הראי"ה עודד שומרי מצוות לעלות ארצה ובכך להיות שותפים למהלך של שיבת ציון, שהיא ערך מקודש מצד עצמה, ולא מחמת שהחילוניים עושים כן.

17 תנו רבנן: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידים (סנהדרין קז,ב).

3. "אלא שאנחנו באים מעצמנו מפנימיות היהדות ועז האמונה הקדושה... לבנות את בנין בית ישראל וליישב ולהקים את ארץ החיים... ואע"פ שהקדימו והכינו בהרבה אותם מאחינו שנשתבשו ונתקלקלו... לא לעשות מלחמות ולא להיגרר ולהתבטל אחריהם אלא לבוא בהתעוררות הרוח הקדושה של כנסת ישראל".

כלומר, ההצטרפות למעשה היא בכוונה אחרת ועצמאית ולא מצד האופן בו הוא נתפס בידי החילוניים. כך כתב הראי"ה¹⁸ לרידב"ז ש"האשים" אותו ב'ציונות':

ומה שמחרפני כת"ר, שנעשיתי לעת זקנותי "ציוניסט", להקריב את נשמותי בשביל ישוב-ישראל בא"י - אהובי, אם כל ה"ציוניסטים" יהיו אוהבים את א"י ורוצים בישוב אה"ק **בזאת הכונה והמטרה הקדושה שאני מתכוין אליה**, בשביל שהיא ארץ-ד', שבחר בה השי"ת וחבבה מכל העולם כולו, ויש בה סגולות קדושה לנבואה, ולהשראת רוה"ק... ואם יהיו כל ה"ציוניסטים" חושבים כן תהיה בודאי תפארת גדולה לכל גדול בישראל ולכל גאון וצדיק להיות "ציוניסט" כזה, וגם כ"ג אינו צריך להתבייש מ"ציוניסטיות" כזאת.

4. אנו לא משלימים עם מצבם הנוכחי ומכוונים לכך שבתהליך ההתקדמות של הגאולה ישובו רשעים אלה בתשובה.¹⁹

18 סוף אגרת תקנ"ה

19 כפי שכתב הראי"ה במקומות רבים, ובאופן מרוכז ב"אורות התשובה" פרק י"ז.

בעיית החיבור לרשעים נדונה ע"י הרצי"ה במקומות נוספים.

בספר קובץ מאמרים,²⁰ כתב רבי אלחנן וסרמן הי"ד ביקורת חריפה על השיטה הדתית-לאומית. אחת הטענות היא נגד החיבור לרשעים.²¹

בהערות הרצי"ה על הספר, ציין לספרו של ר' צדוק הכהן מלובלין 'פרי צדיק', פרשת ויקרא, סוף קונטרס "עמלה של תורה", שאיסור זה הוא דוקא **בהתחברותם בתורה**,²² ולא כן **למצוה**. ועאכו"כ למצות כלל ישראל.²³ דבריו מסתמכים על מה שמתחילה אמרו

20 מאמר 'הרעיון הלאומי', עמ' קכח.

21 הרב מרדכי יהודה ליב וינקלר (1845-1932) רב וראש ישיבה בעיירה 'מאד' בהונגריה. בשו"ת שחיבר, "לבושי מרדכי" סימן קמא, התלבט אם להצטרף לתנועה הציונית, והכריע בשלילה בגלל איסור ההתחברות לרשעים:

"על דבר ה"ציונים" לא אשיבנו כי צריך בחינה ועיון רב, הלא המה חטאים בנפשותם ואפשר אפי' מצוה אחת אינם מקיימים והם מומרים לכל התורה, ורק מפני שנאת אומות העולם אשר סביב להם באו לכך, ומי יודע אם ישיגו רשיון מה יעשו בזדון לב... והוא בכלל אל תתחבר לרשע. הלא ראינו מה עשו במדינתנו (שרצו לכפות בעזרת השלטונות את כל היהודים ללכת בדרכם. ראה "הקרע שלא נתאחה" י. כץ. מרכז שז"ר 1995. א.ו.) עד שבא ישועת ה' להפרד מהם, ומי יודע עד מה היה מגיע אם לא החלוקה עדיף. ואם כי יש לחוש גם להיפך אם ישיגו רשיון בידם ויהי להם השבט מושל ויעשו באה"ק כחפצם וכתאותם, וכי גם אז נטמן ידינו בצלחת? מי"מ שב ואל תעשה עדיף.

בסופה של התשובה הוא קורא לכל החרדים להתאחד ולעלות ארצה.

22 'איין מלמדין תורה לתלמיד שאינו הגון', חולין קלג, א רמב"ם הל' תלמוד-תורה, ד, הלכה ד.

23 כוונתו כנראה למצות ישוב א"י. ראה ציץ אליעזר חלק ז' סימן מ"ח בשם הרב קוק: "גם הרמב"ם סובר שהוא מדאורייתא, ומה שלא מנאו הוא מפני שכולל בתוכו הרבה מצוות התלויות בארץ, וכמו שכתב בשורש ד', שאין ראוי למנות

באופן סתמי: "ואל תתחבר לרשע", שמשמעו חיבור שאין בו מצוה. עוד הוסיפו "דבר אחר - אפילו לתורה". מכאן דייק אבל למצוה שהיא מצד הנפש אדרבא, יתחבר!²⁴

דברים אלה מבהירים את הרקע למה שכתב הראי"ה בתשובה לרבנים מימון ובר-אילן, שיאלו האם אפשר להמשיך לתמוך בקק"ל. זאת מאחר ולא הסכימו להכניס לחוזה שלהם עם התושבים את כל הנוסח שהציע הרב קוק, ובו התחייבות לשביתה בשבת ובחג "מכל עבודות בנין ומלאכה ומכל עבודות שדה וכרם ומפעלי תעשייה ומסחר ונסיעות". והשמיטו את המילה "נסיעות". בתשובתו הדגיש את המצוה בגאולת הארץ שבה יש לתמוך גם אם המתישבים לא שומרי מצוות. עוד הוסיף - שאנו בטוחים שסופם לשוב ולשמור מצוות, וכפי שהובא לעיל מדברי הרצי"ה. מפאת חשיבותה של התשובה - אביא את רובה:²⁵

בדבר השאלה אם עפ"י ההלכה יש מניעה מלהשתתף בעניני הקהק"ל, אחרי הנוסח המצומצם שבחוזים בנוגע לשמירת קדושת שבת ויו"ט. הנני מוכרח להגיד לכת"ר כי לע"ד בתורה דכתיב בה "אמת" אי אפשר להטות את ההלכה ע"פ רגשי הלב, כי אם ע"פ מה שמתבאר מגופי ההלכות המאוששות. ומאחר שמצוה של קניית הקרקעות מיד הגויים לידי ישראל הוא דבר פשוט שהיא חובה גמורה, וחז"ל עשו כמה תקנות שעל ידם תשוב

הציוויים הכוללים התורה כולה, והוא הדין יישוב ארץ ישראל, שהרבה גופי תורה תלויים בו, ועוד לפי מה שכתב הרמב"ן שכל המצוות לא ניתנו בעיקרן אלא לקיימן בארץ ישראל". ראה גם "אם הבנים שמחה" עמ' קנד.
 24 "מתוך התורה הגואלת" חלק ב, "כי א-לוהים יושיע ציון", ח.
 25 ראה 'להכות שורש' עמ' 127-130.

הקרקע לידי ישראל... ומי זוטר מה דקיי"ל בקונה בית בארץ ישראל שהתירו בו שבות, אע"פ שבכל המצוות העמידו דבריהם לפעמים אפילו במקום כרת. ע"כ כאשר הקה"ל כל עיקר העסק שלה היא לקנות חבלי אדמה בא"י, להוציא אותם מידי הגויים ולהכניסם לידי ישראל, הרי זו בכלל מצוות כיבוש א"י השקולה ככל המצוות שבתורה. והראי', שהרי מעיקר הדין חייבה אותנו התורה לעסוק בזה אפי' ע"י מלחמה, ובדרך הטבע במלחמה יש תמיד סכנת נפשות, וכל המצוות שבתורה כתוב בהם וחי בהם, מה שאי"כ בכיבוש הארץ. ואם שאין לנו כעת עסק בכיבוש מלחמה, אבל **כיבוש ע"י קנין שיש בידינו לעשות הרינו מחוייבים להתאמץ בכל עוז לעסוק בזה**, בכל שלהבת הקדושה של עבודת השי"ת שבלב כל שלומי אמוני ישראל. אמנם מובן שאנו חייבים להתאמץ בכל כוחותינו שהשפעתנו תביא לידי התכלית האמיתית של קדושת א"י, שהיא החיים ע"פ דבר ד' כתורה וכמצוה, ותמיד חייבים אנחנו לפקוח עינים עזרות ולהראות להם שכל הצלחתה האמיתית של כנס"י בא"י תלויה היא בשמירת קדושתנו עליה, כמבואר בכל התורה כולה וכמפורש בקבלה, 'זיתן להם ארצות גויים בעבור ישמרו חוקיו' – אבל חלילה לנו מלהתבטל מהמצווה החמורה שבחמורות של כיבוש אה"ק וקנינה בשביל שום נטיית הלב שבעולם. והרי קיי"ל **שאינ שום התנצלות להתבטל ממצוה חיובית** אפילו אם יש לחוש לאיזה דבר בעתיד, מטעמא ד'בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למיעבד ומאי דניחא ליי' להקב"ה ליעבד', כעובדא דחזקיה וישעיה (ברכות י').

ואפילו אם אין אנו מרוצים ממעשיהם של חלק מהמתיישבים בחלקי אדמה הקנויה ע"י הקה"ל, ג"כ **אין זה פוטר אותנו מהמצוה כלל**... ובפרט שבטוחין אנו שסוף כל סוף ישובו כל ישראל

בתשובה, שהתשובה היא הבטחה לישראל כד' הרמב"ם בהלכות תשובה... על כן כל מה שאפשר לנו לעשות את הזירוז הזה יותר מפורש ויותר מכורר זאת חובתנו, אבל חלילה לנו לעזוב את חובתנו הקדושה והשתתפותנו התמידית בשביל איזה דקדוקים בנוסחא.

בשיחה ל"ג בעומר,²⁶ עסק הרצי"ה במרד בר כוכבא, ובביטויים ה'חילוניים' שלו ושל חייליו "לא תסעוד ולא תכסיף".²⁷ בהקשר לזה תיאר את קבוצת החכמים תומכי המרד בראשם רבי עקיבא ובנוסף תלמידו רבי מאיר, רבי חנינא בן תרדיון ורבי פנחס בן יאיר.

על המעשה המובא לעיל אודות שאלת רבי לרבי יהושע בן קרחה, העיר שם הרצי"ה כי לפי רש"י ומפרשים נוספים היה זה בנו של רבי עקיבא. לאור זאת הסביר כי התגובה לשאלה היתה חריפה כיון ששמע בשאלתו של רבי נימה של ביקורת על דרכו של רבי

26 שיחות הרצי"ה, מועדים ב', פסח-אלול, הוצאת הרב אבינר, עמ' 1-270, ירושלים תשע"ג. וגם "מתוך התורה הגואלת", הרב א. שוורץ, מועדים וזמנים, הוצ' טוביה ראיתה', טבריה, תשע"ו, עמ' 73

27 ירושלמי תענית ד: ה. ראה שיחות הרצי"ה, ל"ג בעומר, בשם הראי"ה, ומקורו בפנקסי הראי"ה א: ז: "בר דרומא, שאמר 'לא תסעוד ולא תכסוף', ובניחותא אמר 'הלא אתה אלוקים זנחתנו!' היינו שיטת הלאומיות שאומרים 'אם אין אני לי מי לי', ושאין להשתמש בביטחון לעניין לאומי. אמנם כשיש בו דעת עומק בקהל הדבר ראוי שהתעוררות הגבורה בכל מסיבותיה הנה דרכי התוצאות הראויות, ולפעמים כשהמצב המוסרי מחייב שרק על-ידי הכרזה של 'אם אין אני לי מי לי' יאבד כוח הביטחון מכמה לבבות שאינם מגיעים לכלל דעת את ה' ודרכיו, הדבר שקול אם כדאי לאבד טובה רוחנית בשביל דבר עממי, ויש פנים לומר שבהתגברותם של ישראל ירבו הקניינים הרוחניים לעשות חיל, עד שאין לחוש כלל להפסד המועט שמגיע לחסרי דעת, ומכל מקום נראה שלא היה רוח חכמים נוחה מזה בזמן מלחמת בית-שני".

עקיבא וההולכים עמו. אבל רבי הסביר שהתכוון לשאול איך האריך ימים למרות שהתחבר עם הלוחמים ושיטתם הלאומית ה"חילונית"? על זה ענה ריב"ק – מימי לא הסתכלתי בדמות אדם רשע. כלומר "ידענו היטב את פרטי ההנהגה גם עם רחוקים בישראל. מתוך גדלות של תורה באנו להכרת ערך קדושת הגבורה הלאומית ואע"פ שהיינו מחוברים ל"חילוניים" ידענו היטב את ההבחנה בין קודש לחול!"²⁸ לפי זה, פירוש הביטוי שלא להסתכל בפני רשע אינו רק במובן הפיזי, אלא במובן של שלילת קבלת שיטתו הרוחנית הבאה לידי ביטוי במובן "פנים".

הבהרה זו משלימה את התמונה על אודות שיטת הראי"ה:

מותר, כעקרון, להתחבר לרשעים לדבר מצוה.

גם בזה, אנו לא ממש מתחברים אלא פועלים באותם תחומים שאחרים כבר פועלים בהם, והכל מצטרף יחד.

בנוסף אנו שואפים להחזירם בתשובה, וגם דוחים את החלקים השליליים שבהם.

כל אותו זמן אנו יודעים היטב את ההבחנה בין קודש לחול ולא מערבים את התחומים.

28 יש לעיין בהגדרה זו, כיון שהרצי"ה עצמו שלל את גישתו של ההיסטוריון גרץ שטען שחיילי בר כוכבא היו 'חילוניים' ובה בעת את שיטת רבי אייזיק הלוי שהם היו בחורי ישיבה. כנראה שבדברים אלה התכוון הרצי"ה לומר ששיטתם בעניין המלחמה ברומאים היתה "חילונית" כיון שהוציאה את הפניה לקב"ה מסדר היום המלחמתי. ראה בשיחה הנ"ל.